

Kapya atu ba Pol hato hi **Galesia** **Abô môᶇ**

Pol hato abô êntêk hi hadêᶇ avômalô êvhaviᶇ takatu ba êmô plovins Galesia. Bôk hamô haviᶇ thêlô ba hanaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi bêᶇ hadêᶇ thêlô ba intu êvhaviᶇ Yisu (Ap 16:6; 18:23). Thêlô bêᶇ anôᶇ ma miᶇ nê Israeᶇ ami ma nê loᶇ buyaᶇ.

Haveᶇ yam ma nê Israeᶇ doho êlêm ma enaᶇ hadêᶇ thêlô ek nebalonᶇ Mose anêᶇ abô balabuᶇ loᶇ lôk neᶇgothe iniᶇ kupik êtôm nê Israeᶇ ek nimbitak thêthônᶇ ênjêk Wapômbêᶇ ma. Pol halaᶇô abô êᶇ, ma hato kapya êntêk nena nê takatu ba êvhaviᶇ Yisu Kilisi ma Wapômbêᶇ halam i nena nê thêthônᶇ. Ma nê takatu ba esopa balabuᶇ iyom miᶇ hatôm nimbitak thêthônᶇ ami.

Hato hadêᶇ 53 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya ma aposel Pol. Avômalô la miᶇ elam ya ek yandum ku êntêk ami lôk miᶇ anyôla hêv ku êntêk hadêᶇ ya ami. Yisu Kilisi lo Kamik Wapômbêᶇ thai da êv ku êntêk hadêᶇ ya, ôpatu ba hik Yisu Kilisi liᶇ hêk ᶇama. ² Ya lôk aiyaᶇ thêlô aêv kapya êntêk hadêᶇ môlô avômalô ôdônᶇ takatu ba ôêvhaviᶇ ômô malak lôᶇ nenanena anêᶇ plovins Galesia.

³ Alalôaniᶇ Kamik Wapômbêᶇ lôk Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi nênem iniᶇ wapôm lôk labali êndêᶇ môlô.

⁴ *Alalôaniņ Kamik Wapômbêņ anêņ lahaviņ ba Kilisi hêv yanida ek nêġ alalô sa ek nêġ kambom vê lôk epole kambom bôlôņ êntêk anêņ yak takatu ba havalonġ alalô lonġ vê. ⁵ Aêņ ba nambô Kamik Wapômbêņ anêņ athêņ lôkmanġiņ êtôm wak nômbêņ intu sapêņ. Avanônġ!

Abô Mavi ma doņtom iyom

⁶ Ya kapôlônġ hasonġ kambom nena kethenġ oyanġ ma môlô ôvôliņ dôġmim hadêņ ôpatu ba bôk halam môlô hathak Yisu Kilisi anêņ wapôm ma lêk môlô osopa abô yaņda. ⁷ *Ma doņtom abô êņ ma miņ Wapômbêņ anêņ abô ami. Yakô anyô doho lêk nendela môlônim auk ba nindum ek ninduviņ Kilisi anêņ Abô Mavi. ⁸ *Odaņô! Yêlôda ananġ abô yaņda mena aņela la anêņ malak leņ hanaņ abô yaņda hadêņ môlô ba miņ hatôm Abô Mavi sêbôk ba yêlô ananġ hadêņ môlô ami, êņ ma tem yandam Wapômbêņ ek imbuliņ ôpêņ. ⁹ Bôk yêlô ananġ hadêņ môlô yôv ma lêk yahananġ hathak lonġbô. Anyô late hanaņ Abô Mavi hadêņ môlô ba miņ hatôm atu ba bôk owa anêņ yêlô ami, êņ ma tem yandam Wapômbêņ ek imbuliņ ôpêņ.

¹⁰ *Ba yahananġ abô êņ ek yandôk avômalô leņiņ lôk Wapômbêņ la e? Mena yahadum ek avômalô nêġê ya nena mavi e? Yahananġ abô êņ ba hatôm sêbôk atu ba yahadum ku ek avômalô nêġê ba nebam ya, êņ ma ya miņ Kilisi anêņ anyô ku te ami.

Pol hanaņ anêņ ku lavônġ

---

* **1:4:** Gal 2:20   * **1:7:** Ap 15:1,24   * **1:8:** 1Ko 16:22   * **1:10:** 1Te 2:4

11-12 *Aiaṅ thêlô, yalenṅhaviṅ môle noyala nena Abô Mavi atu ba yahananṅ hadêṅ môle, êṅ ma Yisu Kilisi da hik thô hadêṅ ya. Ma miṅ anyôla hananṅ mena yahawa hêk anyôla anêṅ auk lôk miṅ anyôla hadôṅ ya hathak abô êṅ ami. Milôk.

13 *Môle bôk olaṅô hathak yenanṅ bôk lo loṅ sêbôk ba yahasopa Israeḷ iniṅ abô balabuṅ, ba yahêv vovaṅ bêṅ hadêṅ Wapômbêṅ anêṅ avômalô êvṅhaviṅ ba yahabuliṅ i. 14 *Ma ya lôklokwanṅ ek yasopa bumalô iniṅ bôk lo loṅ ba yahatitiṅ Mose anêṅ balabuṅ aleba yenanṅ auk hamôṅ ek apenena muk Israeḷ vi iniṅ. 15-17 *Ma doṅtom Wapômbêṅ da hadum ba hik nakaduṅ thô hadêṅ ya ek yananṅ Abô Mavi esak nakaduṅ bêṅ êndêṅ avômalô loṅ buyanṅ. Sêbôk ba yahamiṅ wakatik kapô denanṅ, ma bôk habi baṅ hayô hêk ya lôk dalam ya yôv hathak anêṅ wapôm. Ba intu yaha Alebia vêm ma yahavôhalêm Damaskas hathak loṅbô. Miṅ yahananṅ hik anyôla liṅ lôk yaha Jelusalem ek yanḡê aposel takatu ba ibitak êmôṅ ek ya ami.

18 *Sondabêṅ lokwanlô hale ba hi, êṅ ma yaha daku Jelusalem ek yananṅ abô imbiṅ Pita. Ma yahamô haviṅ yani hatôm wak laumiṅ ba labahenṅvi. 19 Ma doṅtom miṅ yahayê aposel vi ami ma yahayê Jems iyom, Yisu yaṅ molok. 20 Ba intu abô êntêk ba yahato hadêṅ môle, ma yahananṅ abô avanôṅ haminṅ Wapômbêṅ ma. Ma miṅ abôyanṅ ami. 21 *Vêm ma yaha plovins Silia lo Silisia. 22 Ma avômalô ôdôṅ takatu ba êvṅhaviṅ Yisu Kilisi êmô

* 1:11-12: Mat 16:17 * 1:13: Ap 8:3 * 1:14: Ap 22:3

* 1:15-17: Ais 49:1; Gal 2:7 * 1:18: Ap 9:26-27 * 1:21: Ap 9:30

Judia êthônj ya paliņ. ²³ Thêlô elañô abô takatu ba avômalô vi enañ hathak ya iyom nena, “Sêbôk ma ôpêņ hêv vovaņ hadêņ alalô ba habuliņ abô êvhaviņ. Ma donțom lêk hanaņ abô êņ bêņ.” ²⁴ Ma avômalô takêņ êyê yenaņ ku ba êbô Wapômbêņ anêņ athêņ.

2

Aposel êlôk hathak Pol anêņ ku

¹⁻² *Sondabêņ hatôm 14 hale ba hi yôv ma Wapômbêņ miņ hik anêņ lahaviņ thô ek yana Jelusalem. Aêņ ba yahavôha daku hathak loņbô. Ma Banabas hi haviņ ya ma yahawa Titi haviņ. Ma yahalam avômalô êvhaviņ iniņ nê bêņbêņ ba yêlô amô unyak kapô ma yahanaņ yenaņ ku lavônj hathak Wapômbêņ anêņ Abô Mavi atu ba yahêv hadêņ avômalô loņ buyaņ ek yêlô sapêņ kapôlônj donțom ek ku êņ injik anônj. ³ Nê bêņbêņ takêņ elañô yenaņ abô ba leņiņmavi hathak ma miņ enañ nena yêlô naņgothe Titi anyô Glik atu anêņ kupik ami. ⁴ *Ku êņ anêņ ôdônj nena sêbôk ba aiyaņ doho atu ba esopa abô yaņda ivuņ iniņ auk ma ibitak êyô yêlô kapô ba êlêm ek neyala yêlôaniņ auk esak Yisu Kilisi lôk aisê ba balabuņ neņgothe kupik miņ havalonj alalô loņ hathak loņbô ami. Yakô iniņ auk êņ embalonj alalô loņ ba namô balabuņ vibiniņ esak loņbô. ⁵ Ma yêlô miņ alôk hathak nê êņ iniņ auk neņgothe Titi anêņ kupik ami, ma milôk ek Abô Mavi êņ anêņ anônj injik imiņ mólô.

⁶ Ma donțom nê bêņbêņ takêņ miņ eyabiņ yenaņ auk ami. Mólôda obam thêlô nena nê bêņbêņ ma

---

* **2:1-2:** Ap 15:2   * **2:4:** Gal 1:7; 5:1,13

doŋtom Wapômbêŋ miŋ hayê nômkama takatu ba hêk loŋ yaiŋ ami. Aêŋ ba yada yenaŋ auk nena thêlô ma nê bêŋbêŋ, êŋ ma nôm oyaŋ. ⁷*Nê bêŋbêŋ takêŋ êyê nena Wapômbêŋ bôk hêv ku yanaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ hatôm hêv ku hadêŋ Pita ek enaŋ êndêŋ avômalô Israeŋ. ⁸Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ êŋ hadêŋ Pita ek indum ku aposel êmô avômalô Israeŋ malêvôŋ. Ma hêv lôklokwaŋ hadêŋ ya aêŋ iyom ek yandum ku aposel êmô avômalô loŋ buyaŋ malêvôŋ. ⁹Jems lo Pita ma Jon nê takatu ba môlô ôyê hatôm nê bêŋbêŋ, thêlô takêŋ êyê nena Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm ek yandum ku êŋ imbiŋ. Ba intu ekam yai lôk Banabas ma ewa yai hatôm iniŋ iviyaŋ ek nandum ku êmô avômalô loŋ buyaŋ malêvôŋ ma thêlôda nindum ku nê mô avômalô Israeŋ malêvôŋ. ¹⁰*Ma thêlô êv abô doŋtom iyom hadêŋ yai ek nanêm avômalô sawa takatu ba êvhaviŋ sa. Ku êŋ bôk halinŋ ya bô ba hapôviŋ ya ek yandum.

Pol hanaŋ Pita anêŋ kambom bêŋ

¹¹Sêbôk atu ba yahamô Antiok ma Pita hayô ba yai amô vêm ma hadum kambom te. Yahayê ma yahathaŋ yani nena, ¹²*“O ma anyô hothak hoanŋ nôm haviŋ avômalô loŋ buyaŋ takatu ba miŋ enŋothe iniŋ kupik ami ma êvhaviŋ Yisu Kilisi. Ma doŋtom Jems anêŋ nê ku takatu ba evalonŋ auk nenŋothe kupik loŋ êyô, ma hôkô ba hôpôlik lôk hôvôlinŋ dômim ek avômalô loŋ buyaŋ takêŋ. ¹³Ma anêm auk lôkbaŋ êŋ havôv avômalô êvhaviŋ vi anêŋ Israeŋ aleba havôv Banabas haviŋ.”

---

* **2:7:** Ap 22:21   * **2:10:** Ap 11:29-30   * **2:12:** Ap 11:3

14 Yahayê nena lêk etak Abô Mavi anêḡ loḡôndê ba evenḡ mayaliv, êḡ ma yahaminḡ piklêvônḡ ma yahananḡ Pita bêḡ nena, “O ma anyô Israeḡ te ma doḡtom lêk hôyô loḡ êntêk môḡ ma hotak avômalô Israeḡ iniḡ kobom ba hoanḡ nôḡm mayaliv havinḡ avômalô loḡ buyanḡ. Ma doḡtom lêk huik auk êḡ liliḡ ba hudum ek osopa Mose anêḡ balabuḡ esak loḡbô ba hôpôlik hathak avômalô loḡ buyanḡ takêḡ. Aisê, hudum ek ôpôvinḡ avômalô loḡ buyanḡ ek ne-sopa Mose anêḡ abô balabuḡ e?”

Ôpatu ba hêvhavinḡ Yisu ma anyô thêthônḡ

15 Yêlôaniḡ wakatik lo wakamik ma avômalô Israeḡ ba yêlô ma miḡ abitak anêḡ avômalô loḡ buyanḡ takatu ba elam nena ḡê daluk ami. 16 *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hêvhavinḡ Yisu Kilisi, ma Wapômbêḡ halam yani nena anyô thêthônḡ. Ma ôpatu ba hasopa Mose anêḡ abô balabuḡ, yani ma mi. Ma yêlô bôk abitak thêthônḡ hatôm avômalô loḡ buyanḡ hathak ale kapôlônḡinḡ liliḡ ba aêvhavinḡ Yisu Kilisi. Ma miḡ hathak abô balabuḡ ami ek malê nena abô balabuḡ miḡ hatôm indum ba anyôla imbitak thêthônḡ ami.

17 Ma doḡtom anyôla hananḡ nena balabuḡ ma nôḡm oyanḡ ma êvhavinḡ iyom intu nôḡm anônḡ ba hadum mayaliv, êḡ ma avômalô tem nêḡê Kilisi êtôm kambom anêḡ alaḡ. Êḡ ma auk lokbanḡ anônḡ!
18 Yahavôlinḡ yadômiḡ ek abô balabuḡ ma doḡtom haveḡ yam ma yahik auk êḡ liliḡ ba yahayê nena balabuḡ ma lêk nômbêḡ ba yahasopa. Êḡ ma hik thô nena ya ma anyô yahabulinḡ abô balabuḡ.

---

* 2:16: Ap 15:10-11; Lom 3:20-28; Gal 3:11

19 Lôm abô balabuŋ êŋ hik ya vônô ek batu yamô lôkmala imbiŋ Wapômbêŋ. 20 *Bôk ik yai lôm Kilisi vônô hathak alovalaŋaŋsiŋ. Yada ma miŋ yahamô lôkmala hathak lonbô ami. Ma donjom Kilisi da lêk hamô lôkmala hamô yakapôlônŋ. Lôkmala êŋ intu hamô yalenŋviŋkupik hatôm yahêvhaviŋ Wapômbêŋ Nakaduŋ, ôpatu ba lahaviŋ ya ba hêv i ek nêm ya sa. 21 Avômalô doho enaŋ nena yahananŋ abôma hathak abô balabuŋ lôm yahavôliŋ yadômiŋ hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ wapôm. Ma donjom miŋ yahadum aêŋ ami. Abô balabuŋ hadum ba alalô abitak thêthônŋ hêk Wapômbêŋ ma, êŋ ma Kilisi anêŋ ŋama lêk habitak hatôm nôm oyaŋ.

3

Kobom nasopa balabuŋ lôm êvhaviŋ

1 Galesia môlô avômalô molo. Ya bôk yahik Yisu Kilisi thô hadêŋ môlô yôv hatôm lêk môlô ôyê êthôkwêŋ hamiŋ alovalaŋaŋsiŋ ba opalê intu halela môlônim auk? 2 Yalenŋhaviŋ yandaŋô môlônim auk. Môlô bôk osopa balabuŋ ba owa Lovak Mathenŋ? Mena olaŋô Abô Mavi lôm ôêvhaviŋ ba intu owa Lovak Mathenŋ êŋ? 3 Môlô molo e? Lovak Mathenŋ bôk hadum ku ba bôk ôêvhaviŋ yôv. Ma donjom môlô osonŋ nena miŋ ôyô unlôv ami denaŋ ba intu owa lôklokwaŋ hêk balabuŋ ek unŋgwik ku êŋ daŋ siŋ e? 4 Aêŋ ba malaiŋ takatu ba bôk ôpôm hêk ôêvhaviŋ êŋ ma nôm oyaŋ e? Yakô anônŋ êŋ la. 5 Môlô othak osopa abô balabuŋ ba intu Wapômbêŋ hêv Lovak Mathenŋ lôm hadum nômbithi hêk môlô malêvônŋ e? Mi. Hêv hathak

---

* 2:20: Gal 1:4

olaŋô Abô Mavi ba ôêvhaviŋ. ⁶ Môlô lemimimbi esak Ablaham. Bôk eto nena,

“Ablaham hêvhaviŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ba intu
 dalam yani nena anyô thêthôŋ.” *Môŋ Anôŋ*
 15:6

⁷ Ba intu noyala nena nê takatu ba êvhaviŋ iyom intu Wapômbêŋ hayê thêlô hatôm Ablaham nali.

⁸ *Wapômbêŋ anêŋ kapyâ hanaŋ nena avômalô loŋ buyaŋ tem nênemimbiŋ ba Wapômbêŋ endam i nena nê thêthôŋ hatôm bôk hanaŋ Abô Mavi êŋ bêŋ hadêŋ Ablaham nena,

“Esak o iyom ma avômalô lodôŋlodôŋ anêŋ loŋ buyaŋ tem neja mek mavi.” *Môŋ Anôŋ* 12:3

⁹ Ablaham ma ôpatu ba bôk hêvhaviŋ ba intu Wapômbêŋ hadum mavi hadêŋ yani. Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ ma tem indum mavi êndêŋ i êtôm bôk hadum hadêŋ Ablaham.

¹⁰ *Avômalô takatu ba esoŋ nena esopa balabuŋ ma tem nimbitak thêthôŋ ênjêk Wapômbêŋ ma lêk êmô malaiŋ bêŋ kapô yôv. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba êv yak hathak abô balabuŋ bute lôk miŋ esopa balabuŋ takatu ba bôk eto hêk kapyâ balabuŋ dedaŋ mavi ami ma lêk êmô malaiŋ bêŋ kapô yôv.” *Lo* 27:26

¹¹ *Ma buyaŋ hanaŋ nena,

“Avômalô takatu ba êvhaviŋ intu ibitak thêthôŋ ba tem neja lôkmala.” *Habakuk* 2:4

Aêŋ ba auk êntêk lêk habitak yaiŋ yôv nena abô balabuŋ miŋ hatôm indum ba avômalô nimbitak

---

* **3:8:** Stt 18:18; 22:18; Lom 4:3,16   * **3:10:** Lo 27:26   * **3:11:** Gal 2:16

thêthôn ami. Milôk. ¹² Ma bôk eto hathak abô balabuñ nena,
 “Anyô hasopa abô balabuñ sapêñ,
 êñ ma balabuñ hadum ba ôpêñ tem enja lôkmala.”

Wok Plis 18:5

Aêñ ba êvhaviñ miñ hamô balabuñ êñ kapô ami.
¹³ *Lôk eto abô buyañ nena,
 “Wapômbêñ tem imbuliñ nê takatu ba êthôkwêñ
 hamiñ alovalañsiñ.” *Lo 21:23*

Ma Wapômbêñ habuliñ Kilisi ba intu hêv alalô vuli hêk balabuñ anêñ vovañ ¹⁴ ek avômalô loñ buyañ tem nêñemimbiñ Yisu Kilisi imbiñ ba neja Lovak Matheñ atu ba bôk habutiñ abô hathak ek thêlô neja mek mavi takatu ba Wapômbêñ bôk hêv hadêñ Ablaham lôk anêñ nali.

Wapômbêñ anêñ tabô lôk balabuñ

¹⁵ Aiyañ thêlô, môlô lêk oyala alalôaniñ kobom katô. Avak tabô ma hatôm nanêm vê, e? Mena hatôm nambak tabô yañ imbiñ e? ¹⁶ *Wapômbêñ bôk havak abô haviñ Ablaham lôk anêñ su lukmuk yôv. Ma miñ hanañ hathak su lukmuk lôkthô ami. Hanañ hathak donjom iyom. Su lukmuk êñ intu Kilisi.

¹⁷ *Aêñ ba Wapômbêñ havak tabô haviñ Ablaham. Ma sondabêñ hatôm 430 hale ba hi ma abô balabuñ hayô. Ba intu balabuñ atu ba haveñ yam miñ hatôm edabêñ Wapômbêñ anêñ abô atu vê ami. Bôk havak yôv haviñ Ablaham ba lôklokwañ ba miñ hatôm nêñ vê ami. ¹⁸ *Wapômbêñ hêv anêñ wapôm ba havak tabô ba hêv anêñ lamavi hadêñ Ablaham

* **3:13:** Lo 27:26; Lom 8:3 * **3:16:** Stt 12:7; 13:15; 24:7 * **3:17:**

Kis 12:40 * **3:18:** Lom 4:14

ma miñ hêv hathak balabuñ ami. Ba intu balabuñ havatho lamavi êñ loñ, êñ ma tem nê m tabô êñ vê.

19 *Ma hêv balabuñ eka? Avômalô idum kambom ba intu hêv balabuñ halêm ek injik iniñ kambom thô endeba Kilisi imbitak am, Ablaham anêñ su lukmuk atu ba Wapômbêñ havak abô hathak ek êlêm. Añela êv hadêñ Mose ma Mose hi hêv hadêñ avômalô. 20 Mose hamiñ malêvônê ek avômalô Islael ma Wapômbêñ. Ma donjom Wapômbêñ ma donjom iyom ma yanida intu havak abô haviñ Ablaham, ma miñ hêv hadêñ anyôla yañ ba hi hêv ami.

21 *Abô balabuñ lôk evak tabô evaki vose e? Mi. Balabuñ hatôm nê m lôkmala, êñ ma tem nambitak thêthônê esak balabuñ. 22 Ma donjom mi. Wapômbêñ anêñ abô hanañ nena avômalô pik sapêñ idum kambom ba hatôm êmô koladônê te ek injik iniñ kambom thô endeba nede kapôlônêñ liliñ ba nê nê mimiñ Yisu Kilisi ek neja leñimavi sêbôk ba Wapômbêñ havak abô hathak.

23 *Sêbôk ma alalô miñ aêvhaviñ ami ba intu abô balabuñ hatôm alañ ek injik Kilisi thô êndêñ alalô endeba nanê mimiñ yani am. 24 *Abô balabuñ ma hatôm kamik atu ba hayabiñ alalô ek nanê mimiñ Kilisi endeba nambitak thêthônê am. 25 Ma loñônê êvhaviñ lêk hayô yôv ba intu abô balabuñ miñ hayabiñ alalô hathak loñbô ami.

Nê êvhaviñ intu Wapômbêñ nali

26-27 *Môlô ôêvhaviñ Yisu Kilisi ba intu ithik môlô ma Kilisi ma hatôm kwêv atu ba ik hathak môlô

---

* 3:19: Ap 7:38; Lom 5:20   * 3:21: Lom 8:2-4   * 3:23: Gal 4:3
 * 3:24: Lom 10:4   * 3:26-27: Jon 1:12; Lom 6:3

ba mólô lôk Kilisi lêk ubitak donjom. Ba intu lêk ubitak Wapômbêñ nali. ²⁸ *Aêñ ba mólô ma lêk ôdôñ te iyom. Ma miñ noson nena mólô ma ñê Israeël mena ñê Glik la ami. Lôk miñ noson nena mólô ma ñê udum ku hamô alañ vibiñ mena mólô ñê lôk alañsi mi ami. Ma miñ noson nena mólô anyô mena avi ami. Milôk. ²⁹ *Mólô ma Kilisi anêñ ba intu mólô ma Ablaham anêñ limi takatu ba tem noja leñiñmavi takatu ba Wapômbêñ bôk havak abô yôv ek nêñ êndêñ yani.

4

¹ Yenañ abô ma aêntêk. Okna te lambô anêñ nômkama ma nakaduñ anêñ ma donjom tem miñ enja kethêñ ami. Yani ma alañ ma donjom okna denañ ba intu tem êmô êtôm ôpatu ba hadum ku hamô alañ vibiñ vêmam. ² Yani hamô ñê takatu ba eyabiñ yani vibiñ ma miñ hatôm enja anêñ nômkama sapêñ ami endeba êyô waklavôñ atu ba lambô hatak am. ³ *Ma yêlô Israeël ma aêñ iyom. Yêlô ma hatôm okna atu ba balabuñ havalon loñ denañ ⁴ *endeba Wapômbêñ etak anêñ waklavôñ atu ba nêñ Nakaduñ êlêñ am. Avi havathu yani ba habitak anyô ba hamô balabuñ vibiñ ⁵ ek nêñ yêlô avômena seka takatu ba amô balabuñ vibiñ vé ek nambitak Wapômbêñ anêñ nali anôñ.

⁶ *Ma mólô avômalô loñ buyañ lêk ubitak Wapômbêñ anêñ nali haviñ. Ba intu Wapômbêñ hêv Nakaduñ anêñ Lovak Mathen halêñ hamô alalôaniñ kapôlôñiñ lôk Lovak Mathen êñ hadum

---

* **3:28:** Lom 10:12   * **3:29:** Lom 4:13   * **4:3:** Kol 2:20   * **4:4:** Jon 1:12-14; Lom 1:3
 * **4:6:** Lom 8:15-17

ba alalô alam kaêk nena, “Aba wakamik.”* 7 Aêñ ba môlô ma nali ma miñ hatôm nê idum ku hamô alañsi vibiñ hathak loñbô ami. Ba intu Wapômbêñ hadum ba tem noja nômkama mavi êtôm nali ethak ewa.

Pol lamalaiñ ek avômalô Galesia

8 Sêbôk atu ba miñ oyala Wapômbêñ ami, êñ ma ngôkba hamô hatôm môlônim alañ. Ngôkba takêñ ma miñ wapômbêñ anôñ ami. 9-10 *Ma lêk môlô osopa Wapômbêñ. Ma doñtom Wapômbêñ da anêñ ku nena bôk havôv môlô vê ba lêk ubitak yani anêñ ma miñ môlôda unim auk ami. Ma aisê ka môlô osopa Mose anêñ balabuñ hathak loñbô? Ayôñ lukmuk lôk ku kapô lôk sondabêñ iniñ balabuñ ma êntêk osopa denañ. Ku takêñ ma pulusikna lôk vaunena ma doñtom havôv môlô halehi bumalô iniñ auk pik hathak loñbô. Ba lemimhaviñ nôm takêñ imbitak môlônim alañ esak loñbô e? Môlôda. 11 Yalenñ hik ya hathak môlô. Yakô ku taksêbôk ba yahadam ma lêk hêv yak ba miñ hik anôñ ami.

12 Aiyañ thêlô, bôk yahabitak hatôm môlô ma yahatak avômalô Islael iniñ balabuñ. Ba intu yahalañ hadêñ môlô ek numbitak êtôm ya. Sêbôk ma miñ ôdô ya ami. 13 Môlô oyala nena yahapôm lijiñ ma yahathôk ba yahanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi môñ anôñ hadêñ môlô. 14 Lijiñ êñ hêv malaiñ hadêñ môlô ma doñtom owa ya thô hatôm owa Wapômbêñ anêñ añela te mena Yisu Kilisi da la thô. Ma miñ ôvôliñ dômim lôk ôpôlik hathak ya ami. 15 Yahayala katô nena môlô hatôm nômbi

* 4:6: “Aba” êñ ma abô Alam ba anêñ ôdôñ nena ‘kamik’.

* 4:9-10: Lom 14:5; Kol 2:16

malemim daluk vê ba nônêm êndêḡ ya. Lemim-mavi êḡ lêk hasôv ba hi êsê? ¹⁶ Yahanay abô avanôḡ hadêḡ môlô ma ôpôlik hathak ya eka?

¹⁷ Nê takêḡ malenḡkilik ek môlô nôpôlik esak ya ma lemimimbiḡ i. Ma miḡ idum aêḡ ek môlô nôpôm nômla mavi êḡjêk i ami. ¹⁸ Avômalô ethak êv lenḡmavi hadêḡ ḡê loḡ buyay, êḡ ma mavi. Ma donḡtom miḡ yahamô haviḡ môlô ami, ma aisê ka môlô uluviḡ ku êḡ ma ôêv lemimmavi hadêḡ ḡê auk kambom takêḡ? ¹⁹ Yenaḡ avômena anôḡ, ya hatôm avi atu ba hawa vovaḡ hathak loḡbô ek embathu endeba Kilisi êmô môlô kapôlômim am. ²⁰ Môlônim auk haliḡ ya ba intu yalenḡhaviḡ yasôk yamô imbiḡ môlô ek yatak abô lôklokwanḡ ma yanaḡ abô labali iyom.

Abô loḡ kapô hathak Sela lo Haga

²¹ Môlô takatu ba udum ek nômô Mose anêḡ abô balabuḡ vibinḡ ma yahadum ek yanaḡ injik môlô liḡ nena, “Môlô oyala abô balabuḡ anêḡ loḡôndê anêḡ daḡ sapêḡ e?” ²² *Eto nena Ablaham habi okna ju vê. Ma yanavi Sala da havathu yaḡ, yani ma alaḡ mi. Ma avi ku Haga havathu yaḡ, yani ma avi lôk alaḡ. ²³ *Ma Haga havathu nakaduḡ hathak ḡê pik iniḡ loḡôndê. Ma Sala ma havathu hathak Wapômbêḡ bôk havak abô haviḡ Ablaham yôv.

²⁴⁻²⁵ Avi ju êntêk ma abô loḡ kapô hathak ik tabô lokwanḡju thô. Tabô yaḡ ma evak hêk dum Sainai hamô loḡ Alebia kapô. Haga ma hatôm tabô atu ba havathu nali ba idum ku êmô alaḡsi vibinḡ. Ma

* **4:22:** Stt 16:15; 21:2   * **4:23:** Lom 9:7-9

avômalô Israeël takatu ba êmô Jelusalem, thêlô êmô balabuŋ vibiŋ hatôm nê lôk alaŋsi takêŋ. Aêŋ ba tabô êŋ ma Haga ma Haga êŋ ma malak Jelusalem bôlôŋ êntêk.

²⁶ *Ma tabô yaŋ ma avi atu ba alaŋ mi, êŋ ma Jelusalem atu ba hamô malak leŋ ma yani miŋ hadum ku hamô alaŋ vibiŋ ami. Yani ma alalôaniŋ wakatik. ²⁷ Hatôm bôk eto nena,

“O avi yamu, miŋ howa avômena ami,
ômô lôk lemmavi.

Ma o avi atu ba miŋ howa vovaŋ ek ombathu
avômena ami,

nêm yeŋ lôk lemmavi lôk lêlô,

ek malê nena o avi yamu, nalumi lêk bêŋ anôŋ

hamôŋ ek avi lôk anyô atu.” *Aisaia 54:1*

²⁸ *Aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ havak abô ba Aisak habitak. Ma môlô lêk ubitak aêŋ iyom. ²⁹ *Ma okna yaŋ atu ba habitak hathak nê pik iniŋ loŋôndê hêv vovaŋ hadêŋ yaŋ atu ba evathu hathak Lovak Mathen. Lêk êntêk aêŋ iyom. ³⁰ Ma doŋtom Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ aisê?

“Nakaduŋ yaŋ atu ba talêbô ma alaŋ mi tem enja
lambô anêŋ nômkama.

Ma yaŋ atu ba talêbô hamô alaŋ vibiŋ ma mi.

Ba intu nêm avi êŋ lôk anêŋ nakaduŋ vê.” *Môŋ Anôŋ 21:10*

³¹ Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, alalô ma avi alaŋ atu anêŋ nali. Ma miŋ avi lôk alaŋsi anêŋ nali ami.

* **4:26:** Hib 12:22; ALK 21:2,10

* **4:28:** Stt 15:4-5; Lom 9:7

* **4:29:** Stt 21:9

5

Kilisi hêv alalô vê hêk balabuņ

¹ Kilisi hêv alalô vê hêk balabuņ ek balabuņ miņ eyabiņ alalô ami. Aêņ ba numiņ lôklokwaņ ek balabuņ miņ imbitak alalôaniņ alaņ esak loņbô ami.

² Nodaņô! Ya Pol yahanaņ hadêņ mólô nena nongothe unim kupik, êņ ma Kilisi anêņ ku tem imbitak êtôm nôm oyaņ. ³ Ma yahanaņ hathak loņbô nena opalêla takatu ba eņgothe iniņ kupik, ma balabuņ anêņ ku miņ hama ami ma lôkmala denaņ ek nesopa lôkthô. ⁴ Aêņ ba ôpatu ba hasopa balabuņ ek imbitak thêthôņ, êņ ma hatôm hadabêņ yanida kisi hêk Kilisi anêņ wapôm. Lôk hêv yanida vê hêk Kilisi. ⁵ Ma doņtom Lovak Matheņ hadum ba alalô aêvhaviņ ba apôviņ thêthôņ atu ba aêv maleņiņ hathak ek êlêm. ⁶ *Eņgothe kupik mena miņ eņgothe kupik ami ma alalô takatu ba aêvhaviņ Yisu Kilisi ayê nena nôm oyaņ. Êvhaviņ ma nômbêņ ba hik anêņ anôņ ma leņiņhaviņ avômalô vi.

⁷ Sêbôk ma mólô olaņviņ mavi. Ma opalê intu lêk hathale mólô thô ba ôêv yak hathak abô avanôņ? ⁸ Auk êņ miņ halêm anêņ ôpatu ba halam mólô ami. ⁹ *Yis dokte iyom hatôm idum polom isiņ bêņ. ¹⁰ *Ma doņtom yahayala nena mólô ma Anyô Bêņ anêņ avômalô ba tem miņ nobaloņ auk yaņ ami. Ma opalê atu ba habuliņ mólônim auk tem enja anêņ vuli.

---

* **5:6:** 1Ko 7:19; Gal 6:15   * **5:9:** 1Ko 5:6   * **5:10:** 2Ko 11:15; Gal 1:7

11 Aiyaŋ thêlô, avômalô doho eson nena yaha-
vatho auk neŋgothe kupik loŋ hatôm sêbôk ba ya-
hasopa abô balabuŋ. Ma doŋtom yahavatho auk
neŋgothe kupik loŋ, êŋ ma tem miŋ avômalô takêŋ
nesaŋ ya ami. Lôk yahalôk ek neŋgothe kupik,
êŋ ma yahêv alovalaŋaŋsiŋ atu ba avômalô êpôlik
hathak vê. 12 Ma ŋê takatu ba ibuliŋ môle nim
auk, êŋ ma mavi ek neŋgothe iniŋ kupik lôk nimbi
thalôk vê imbiŋ!

13 *Yenaŋ aiyaŋ thêlô, Wapômbêŋ halam môle ba
hapole môle vê hêk abô balabuŋ anêŋ ku. Balabuŋ
miŋ hayabiŋ môle hathak loŋbô ami ba intu miŋ
nodenu kapôle mim bô esak loŋbô ami. Mi. Lemim-
imbiŋ avômalô vi ba nônêm i sa. 14 *Balabuŋ sapêŋ
anêŋ ôdôŋ ma doŋtom iyom nena,
“Lemimbiŋ anyô yaŋ êtôm lemhaŋiŋ oda.” *Wok
Plis 19:18*

15 Môle hatôm avuŋ yatap ba othaŋ am mayaliv ba
intu noyabiŋ am. Yakô môle da numbuliŋ am.

Lovak Matherŋ anêŋ loŋôndê

16 Yahaŋ nena nosopa Lovak Matherŋ ek
lemvimkupik anêŋ thethaŋak miŋ imbi alak imiŋ
môle ami. 17 *Kapôleŋiŋ bô hapôle ek Lovak
Matherŋ anêŋ auk ma Lovak Matherŋ hapôle ek
kapôleŋiŋ bô anêŋ thethaŋak. Nôm ju êŋ ethak ik i
aleba môle miŋ hatôm nundum ku mavi takatu ba
môle lemimhaŋiŋ ek nundum ami. 18 Ma doŋtom
môle lêk osopa Lovak Matherŋ anêŋ abô ba intu
miŋ ômô abô balabuŋ vibiŋ ami.

19 *Kapôleŋiŋ bô anêŋ bôk lo loŋ atu ba havôv

* 5:13: 1Pi 2:16 * 5:14: Lom 13:9 * 5:17: Lom 7:15-23

* 5:19: 1Ko 6:9-10

avômalô ma aêntêk. Sek waliliņ lôk anyô lo avi maleņiņkiliġ ek i ma kobom mama lomalom²⁰ lôk êv yeņ hadêņ ngôkba lôk êbôk siniņ ma ik vovak ba leņiņmaniņ lôk kapôlôņiņ kambom ba ethaņ i ma leņiņdaņ ba idum paloņ lôk enaņ abô lôk vovak ek nembak i vose. ²¹ Ma maleņiņkiliġ hathak nômkama lôk inum waiņ ba molo ma êbôi ba elam kaêk mayaliv lôk idum kambom lomalom²⁰ haviņ. Nôm takêņ bôk yahananaņ hadêņ môlô yôv, ma lêk yahananaņ hathak loņbô nena avômalô takatu ba idum aêņ tem miņ hatôm nimbitak nêyô Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak kapô ami. Mi anôņ.

²² Ma doņtom Lovak Matheņ anêņ bôk lo loņ atu ba hik anôņ ma aêntêk. Leņiņhaviņ i lôk leņiņmavi haviņ i ma êmô yôhokna lôk êmô malinyaô ma êv avômalô vi sa lôk idum mavi hadêņ i ma êmô batôņ oyaņ ²³ lôk etauviņ i ma ipuki loņ. Ma balabuņ la miņ hêk kobom takêntêk êņ loņ siņ ami. ²⁴ *Ma Yisu Kilisi anêņ avômalô bôk ik kapôlôņiņ bô lôk thethaņak takatu ba habi alak hamiņ i vônô hathak alovalaņaņsiņ. ²⁵ Lovak Matheņ lêk hayabiņ alalô ba intu nasopa vaņgwam. ²⁶ *Ma miņ alalô nambôi lôk nambi anyô yaņ la ek injik vovak ma leņiņdaņ ami.

6

Kobom mavi anêņ ôdôņ

¹ *Aiyaņ thêlô, môlônim anyô hêvhaviņ te hadum kambom, êņ ma môlô takatu ba osopa Lovak Matheņ nonaņ abô yaô ek nôbôv yani êmbôlêm

---

* 5:24: Lom 6:6; Kol 3:5   * 5:26: Plp 2:3   * 6:1: Mat 18:15

esak lonbô. Ma oyabinj o ek minj êmbôv o ami.
 2 *Nônêm avômalô takatu ba ewa malainj sa. Ênj ma hatôm hosopa Kilisi anênj balabunj. 3 Alalô lôkthô ma nê athênj mi. Ba intu anyô te hasonj nena yani anyô lôk athênj bênj, ênj ma hasau yanida.
 4 Anyô tomtom nêsôi ba neya ek leñinj mavi esak ininj kobom ma minj netatale anyô vi ami. 5 *Aênj ba môleđa tomtom noja unim vak atu ba Wapômbênj hêv hadênj o.

6 *Ma nunj gwik anêm nômkama mavi sam êndênj kêdônj waga takatu ba êdônj môleđathak Wapômbênj anênj abô.

7 *Nôm alêla takatu ba oyatho halôk unim ku intu tem nodav. Ba intu minj nosonj nena hatôm nosau Wapômbênj esak nômla ami. Mi anônj. 8 Ma ôpatu ba hapaliv kapôlônjinj bô anênj vêk ma tem enja anênj anônj ma ŋama. Ma ôpatu ba hapaliv Lovak Mathej anênj vêk ma tem enja anênj anônj ma lôkmala atu ba êmô êtôm wak nômbênj intu sapênj. 9 Alalô nandum ku lôklokwanj ma minj natak ku takênj ami ek naja anênj anônj mavi êndênj anênj waklavônj. Ba intu alalô minj kapôlônjinj egiap ek nandum mavi lomaloma ami. 10 Aênj ba alalô napôpêk i ek nandum kobom mavi êndênj avômalô sapênj. Ma nandum kobom ênj mathalalenj êndênj ôdônj takatu ba êvhavinj.

Abô anênj danj

11 Môleđayê abô anênj danj êntêk ba eto bênj bênj ma yahato hathak yada yabahenj.

* 6:2: Lom 15:1   * 6:5: Lom 14:12   * 6:6: 1Ko 9:11,14

* 6:7: Lom 8:13

12 Nê takêḅ êkô ek neja vovaḅ esak Kilisi anêḅ alovalaḅsiḅ. Ba intu eyanda môlô ek nonḅothe unim kupik ek thêlô nêmbôï esak nômkama takatu ba hamô yaḅ ijom. 13 Nê takatu ba êlôk hathak auk neḅgothe kupik, ma thêlôda miḅ esopa bal-abuḅ lôkthô ami. Ma donḅtom idum ek môlô nonḅothe kupik ek avômalô vi nêgê ba nênem athêḅ lôkmaḅḅiḅ êndêḅ i. 14 Ma Yisu Kilisi hama hathak alovalaḅsiḅ. Ba intu hik auk pik vônô aleba yahathôḅ auk êḅ paliḅ. Ma hik ya vônô aleba auk pik hathôḅ ya paliḅ aêḅ ijom. Aêḅ ba yada tem yambôya esak alalôaniḅ Anyô Bêḅ Yisu Kilisi anêḅ alovalaḅsiḅ ijom. 15 *Enḅgothe kupik mena miḅ enḅgothe kupik ami, êḅ ma nôḅ oyaḅ. Nômbêḅ ma alalô lêk abitak avômalô lukmuk. 16 Yôhok lôk nanêḅ kapôlôḅiḅ ni êndêḅ avômalô takatu ba esopa abô êḅ, thêlô ma Wapômbêḅ anêḅ avômalô Israeḅ anôḅ.

17 *Ma yôv. Pôpô takatu ba yahawa hathak Yisu hêk yalenḅiḅkupik ma hatôm. Ba intu notak nôḅ takêḅ ek miḅ nêḅ malaiḅ êndêḅ ya esak loḅbô ami.

18 Aiyaḅ thêlô, Anyô Bêḅ Yisu Kilisi anêḅ wapôm eyabiḅ môlônim dahôlômim. Avanôḅ.

---

* 6:15: Gal 5:6; 2Ko 5:17   * 6:17: 2Ko 4:10

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the Malei-Hote Language of
Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini
copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Apr 2023 from source files dated 9 Oct 2020

c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a